

UOT 821.512.161

Ə.Ş. Baxşəliyev

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

ehmedova_1984@bk.ru

SƏMƏD VURĞUNUN BƏDİİ OBRAZI ÖZBƏK DRAMATURGIYASINDA

Açar sözlər: pyes, süjet, mövzu, ideya, üslub

Məqalədə özbək şairi Rəzzaq Əbdülrəşidin Səməd Vurğuna həsr etdiyi “Şeirə dönmüş ürək” adlı pyesi tədqiqata cəlb edir. Alim bu pyesi haqlı olaraq mövzu baxımından aktual, məzmunca dəyərli olduğunu göstərir.

Məqalədə göstərilir ki, pyesdə yaradılmış obrazlar qalereyasının hər bir surəti müəyyən fantaziya ilə bağlıdır. Yəni real adlar deyil, müəllifin əsərdəki adları (Səməd və Mehdixandan başqa) hamısı uydurma adlardır. Məqalə müəllifi qeyd edir ki, özbək şairi Azərbaycanın, xüsusilə Vurğunun doğulduğu Qazax rayonunun etnoqrafik xüsusiyyətlərini, milli adət-ənənələrini çox dərindən bilmiş və bu əsəri yazarkən həmin adət-ənənələrdən yerli yerində lazımı qədər istifadə etmişdir.

Məqalə müəllifi onu da qeyd edir ki, S.Vurğunun gəncliyinin sevda dolu səhifələri əsərdə tam dolğunluğu ilə canlandırılır. Tədqiqatçı həm də qeyd edir ki, belə romantik səhnələrdə pyesin müəllifi Rəzzaq Əbdürrəşid fantaziyası mühüm rol oynayır. Məqalə müəllifi eyni zamanda əsərin bədii nailiyyətlərindən, sənətin ecazkar qüdrətiylə ovsunlanmaqdan, sözün sehri ilə könülləri fəth etməkdən söz açır.

А.Ш.Бахшалиев

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ САМЕДА ВУРГУНА В УЗБЕКСКОЙ ДРАМАТУРГИИ

Ключевые слова: пьеса, сюжет, тема, идея, стиль

В статье анализируется пьеса узбекского поэта Раззака Абдулрашида «Душа, воплотившаяся в стихотворение», посвящённая Самеду Вургуну. Исследователь справедливо отмечает, что эта пьеса актуальна по теме и ценна по содержанию.

В статье показано, что каждый персонаж, входящий в галерею образов этой пьесы является плодом фантазии. То есть это не настоящие имена, имена авторов (кроме Самеда и Мехдихана) в произведении вымышленные. Автор статьи отмечает, что узбекский поэт очень глубоко знал этнографические особенности и национальные традиции Азербайджана, особенно Газахского района, где родился Вургун, и при создании этого произведения руководствовался этими знаниями.

Автор статьи также отмечает, что в произведении полностью оживлены страницы юности С.Вургуна, наполненные любовью. Исследователь также

отмечает, что в подобных романтических сценах важную роль играет фантазия автора пьесы Раззака Абдуррашида. При этом автор статьи рассказывает о художественных достижениях произведения, будучи очарован чудесной силой искусства, и покоря сердца волшебством слова.

A.Sh.Bakhshaliyev

LITERARY IMAGE OF SAMAD VURGUN IN THE UZBEK DRAMATURGY

Keywords: *play, plot, theme, idea, style*

The article analyzes the play of the Uzbek poet Razzak Abdurashid "The soul, embodied in verse", dedicated to Samedu Vurgun. The researcher rightly notes that this play is relevant in terms of topic and valuable in terms of content.

The article shows that every character included in the gallery of images of this play is a product of fantasy. That is, these are not real names, the names of the authors (except Samedu and Mehdikhan) are fictional in the work. The author of the article notes that the Uzbek poet very deeply knew the ethnographic features and national traditions of Azerbaijan, especially the Gazakh region, where Vurgun was born, and was guided by this knowledge when creating this work.

The author of the article also notes that the pages of S.Vurgun's youth, filled with love, are fully animated in the work. The researcher also notes that the fantasy of the author of the play, Razzak Abdurashid, plays an important role in such romantic scenes. At the same time, the author of the article talks about the artistic achievements of the work, being fascinated by the wonderful power of art, and conquering hearts with the magic of words.

Giriş

XIX-XX əsrlərdə tarixi, siyasi, iqtisadi inkişaf yoluna daha tez qədəm qoyan Azərbaycan mədəniyyət sahəsində də böyük uğurlar qazanmışdır. Azərbaycan müasir teatr axtarışlarında bir qədər qabağa düşmüş və əldə etdiyi səmərəli təcrübəni türkdilli xalqlarla, o cümlədən, özbək xalqı ilə bölüşmüşdür. Əsrin başlanğıcında Özbəkistanda müasir teatr həvəskarları fəaliyyətə başladığı illərdə milli dramaturgiya yoxluğu, qıtlığı məqamında onlar azərbaycanlı müəlliflərin pyeslərini tərcümə edərək tamaşaya qoymuşdular.

Doğrudan da əsrin əvvəllərində bu ab-hava özbək ədəbi mühitində özünü göstərirdi. Təsadüfi deyildir ki, Özbəkistanın sevimli şairi Rəzzaq Əbdürrəşid böyük Azərbaycan şairini həmişə bir yaxın dost kimi, doğma qardaş kimi xatırlamış, hətta onun haqqında “Şeirə dönmüş ürək” adlı sanballı və orijinal bir pyes də qələmə almışdır. Özbək şairi Rəzzaq Əbdürrəşid bu pyesdə Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığının bir neçə maraqlı cəhətlərinə toxunmuşdur.

Əsas hissə

Səməd Vurğunun bədii obrazı dramaturgiya janrında da özünəməxsus bir yerə malikdir. Türk xalqları ədəbiyyatı içərisində Səməd Vurğuna həsr olunmuş bu janrdə yaranan əsərlər də mövcuddur. Özbək müəlliflərindən Rəzzaq Əbdülrəşid öz pyeslərinin birində Səməd Vurğuna həsr etdiyi “Şeirə dönmüş ürək” adlı radio-pyesini qələmə almışdır. Böyük Azərbaycan şairi Səməd Vurğun haqqında yazılmış bu sənədli radio-pyes xalq şairi Xəlil Rza Ulutürk tərəfindən Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək oxuculara çatdırılmışdır. Bu pyesdəki hadisələr Səməd, Mehdi, Aşıq Şəmşir, Leyla, Nənə, Təbib və digər obrazların dili ilə nəql olunur. Müəllif əvvəlcə Azərbaycan şairi Səməd Vurğunun poeziyadakı uğurlarından, şan-şöhrətindən danışır. Şairin xəstəliyi ilə apardığı gərgin mübarizəsindən, dönməz iradəsindən pyesdə bəhs olunur. Pyesdə eyni zamanda qardaşı Mehdi Vəkilovun onun yanına gəlməsi, xəstə yatdığı günlərdə ona ürək-dirək verməsi, ona dayaq olması, kənddən-kəsəkdən, eldən-obadan ona xəbər gətirməsi, şairin xəyalən gənclik illərinə, sevdalı çağlara qayıtmasından söhbət açır. Nənəsi ilə görüşləri, Dədə Şəmşirlə dostluq əlaqələri saz tutub, söz qoşması bu pyesin leytmotivini təşkil edir. Rəzzaq Əbdürrəşidin bu pyesdəki üstünlüyü ondan ibarət idi ki, o, əsərin gedişatında Səməd Vurğunun əsərlərindən yeri gəldikcə istifadə edir ki, bu da hər şeydən əvvəl əsərin daha canlı, daha dolğun alınmasına xidmət etmişdir. Əlbəttə, bu nəci bə yaradıcılıq keyfiyyətləri oxucuda yüksək zövq, xoş ovqat aşılayır. Onu mənən və ruhən yeniləşdirir və onda yüksək mənəvi zənginlik yaradır. Bu pyesdə həmçinin M.P. Vaqifin, Aşıq Ələsgərin, Aşıq Şəmşirin qoşmalarından da yeri gəldikcə istifadə edilmişdir. Bu da onu göstərir ki, özbək şairi Rəzzaq Əbdürrəşid Azərbaycan ədəbiyyatına, xüsusilə onun poeziyasına və folkloruna yaxından bələd imiş. Səməd Vurğunun poeziyasını isə daha çox sevmiş, bu poeziyaya yüksək rəğbət və ehtiram bəsləmişdir.

Rəzzaq Əbdürrəşidin qələmə aldığı bu pyes afrografik bir mahiyyət kəsb edir. Bu pyesi oxuyan hər kəs də şairin həyat və yaradıcılığı haqqında bütöv bir məlumat yaranır. Oxucuda onun poeziyasından gətirilən nümunələr şairin xoş ovqat, səmimi şeirləri ilə oxucusunu tanış edir.

Pyes Mehdi (Mehdixan Vəkilovun bədii obrazı) Səmədgilin evinə gəlişinin təsviri ilə başlanır. Mehdi səsə bir qadın cavab verir. O qadın Mehdiyə içəri mənzilə dəvət edir. Mehdi qadınla söhbətində şəhərə gəlişindən, işlərinin çoxluğundan söz açır və onu da bildirir ki, işi nə qədər çox olsa da, Səmədi görmədən getməyəcəyini qadına söyləyir. Qadın Səmədin bir az kefsiz olduğunu Mehdiyə bildirdikdə, o, pəjmürdəhal olur. Səməd olan otağa keçir. Bu zaman Səməd zəif bir səslə təzə yazacağı şeirlərdən birinin misralarını dodağı ucunda pıçıldayırdı. Pyesdə Mehdi ilə Səmədin uzun-uzadı etdikləri söhbət təsvir edilmişdir. Bu söhbət əsasında Səmədin kənd-kəsəklə, el-oba ilə, qohum-əqraba ilə, cocuqlarla maraqlanması təsvir olunur. Onlar da öz uşaqlıq illərinə

qayıdaraq, o unudulmaz, şirin çağları bir də yada salır, bir də xatırlayırlar. Söhbətin bu məqamında Mehdi ona daha da əzimli və iradəli olmağı, xəstəliyin əlinə yaxa verməməsini tövsiyə edir. Ona bir şair kimi səcdə etdiyini və onun şöhrətinin bütün dünyaya yayıldığını Səməd Vurğuna bildirir. Hətta onun bir qəzəlini də sazın müşayiəti ilə söyləyərək Vurğunun könlünü şad edir: “Bu gün şeirimizin pələngisən.

Vurğun: – Qoy görək, küyə basma! (gülümsəyir).

Mehdi: – Mən zarafat eləmirəm. Sənin kimi Arslana xəstəlik, sayruluq neyləyə bilər? Dərdə təslim olmaq şairə yaraşmaz!

Vurğun: – Düz deyirsən, dostum, həyat bizə öyrədib ki, səngər tutaq, cəbhəni əldən verməyək. Bəli, Mehdi bəy, hələ təslim olmaq fikrində deyiləm. Ancaq fikrə dalanda görürəm ki, dünya ilə əlaqəm, söhbətim indi yalnız bu pəncərə sayəsindədir. Otaq bir az sıxır məni.

Mehdi: – Bunlar keçib gedəcək.

Vurğun: – Bəlkə də. Ötüb keçəcək, amma haçan? Həkimlərin nəzarətindən haçan qurtula biləcəm? Özün dediyin kimi, mən insanlara qaynayıb-qarışmağa öyrənmişəm. Ova, səyahətə eşqim böyükdür. Kənd-kənd, oba-oba gəzmək, yurddaşlarımı görmək, bir-iki ağır şirin söhbət eşitmək həsrətindəyəm. Lakin çıxıb bilmirəm.

Mehdi: – İnşallah, tezliklə çıxarsan.

Vurğun: – Bəlkə də... Amma bu sözlərimi şikayət bilmə. Mən hələ əllərimi qoynuma qoymamışam. Nəğmələrim var, hələ könlümdəki şeir nəhrləri qurumayıb. Onun dalğalarında əl-qol atıram hələ. İlhamın köməyi ilə bu dalğaları kağıza köçürürəm. Özün görürsən ki, başqa bir aləmə tələsmirəm.

Mehdi: – Çox gözəl!

Vurğun (fikirli): – Gördüyün arslana bənzəyirəmmi!

Mehdi: – Bənzəmək az olar, arslanımızsan.

Dostlar, badələri qaldırın içək,
Gecə ulduzludur, hava da sərin.
Demirəm məst olub dünyadan köçək,
Deyirəm mehriban düşüncələrin,
İsti qucağında qızınaq bir az.
Qoy uzansın gecə, geciksin səhər,
Yuxuya getməsin məclisdəkilər.
Mənim söhbətimdən yorulmaq olmaz.
Hələ yer üzündə insan yanında,
Deyib danışmaqdan doymamışam mən.
Uzadaq ömrünü hər bir anın da,
Yel kimi keçməsin vaxt üstümüzdən,
Bu aylı gecədə, bu dağ döşündə,
Bu sazlı söhbətli bulaq başında

Bu saat, bu dәм,

Heç yerә, heç yana, mән tәlәsmirәм (7, s.141).

Rəzzaq Əbdürrəşidin bu pyesindəki Səməd Vurğun yaradıcılığından götürdüyü bu say-seçmə şeirlər pyesə xüsusi bir dərinlik və poetik siqlət gətirir. Həm də özbək müəllifinin Vurğun yaradıcılığına necə də dərindən bələd olduğunu göstərir. Şairin ən məşhur və dillər əzbəri olan şeirlərini pyesin gözüne qatmaqla əsərlərin poetikasını, oradakı xəlqilik ruhunu bir daha artırır, ona xüsusi ahəngdarlıq, harmoniya, yüksək şeiriyyət bəxş edir. Məhz pyesin sambalı və kamilliyi də buradadır. Əsərdə Vurğunla Mehdi arasındakı digər dialoqlar da maraqlıdır. Bu hissədə Mehdi şairin böyüklüyündən, dünya şöhrətindən danışsa da, Səməd ömründən ötən 50 ildə xalqı üçün nə etdiyindən, xalqın ulu tarixinə nə verdiyindən söhbət açır. Təşnəsi olduğu gənclik illərinə xəyalən bir də qayıdır. Mehdiyə deyir ki, o illərə dönək, o çağları bir də yaddaşımızda çözləyək. Bir xatirəyə dönmüş o günlərimizi bir daha vərəqləyək. Şair hətta qəzəlinə son beytləri də sazın üstündə söyləyir. Mehdi isə məhz elə bu qəzəlin bütün toylarda oxunduğunu, bu qəzəlsiz bir toy da ötürmədiyini böyük fəxarət hissi ilə qeyd edir.

Mehdi: – Sərraflar düz deyiblər ki, böyük şairlərin şeirlərində dəniz dərinliyi var. Doğrudan da bu cür əsərlərin şeiriyyəti o qədər pakdır ki, hər oxuyanda yeni-yeni mənə cəlvələri tapırsan.

Vurğun: – Çoxdan bəri xəyalların hökmündəyəm. Bu gün əlyazmalarımı qarşıma qoyub xeyli fikirləşdim, ömrün dərslərini düşündüm.

Mehdi: – Nə düşündün söylə, biz də bilək.

Vurğun: – El dilində məsəl var: “Hesablı dost ayrılmaz”. Düzdürmü? İndi bax, yaşım əlliyə yaxınlaşır, saçlarıma qırov düşür. Çox gəzmışəm. Çox görmüşəm. Yaxşı, bu əlli il içində həyatdan nə aldım, əvəzində nə verdim, xatirəyə, nağıla çevrilən çağında adımlı yaşatmağa nəyin qalacaq? Elə bilmə mən xəyal düşgünüyəm, biz realist kişilərlik. Bu gün olmasa da, sabah tarixə dönəcəyik. O zaman ortada layiqli nəyimiz qalacaq? Bu barədə düşünürəm. Bu işıqlı dünyaya gəlişimin bütün səbəbkarlarına borcluyam. Atam Yusif ağa Hacımməmməd oğluna, Anam Məhbubə xanım Mehdixan qızına, mənə yetimlik çəkməyə qoymayan dövrümüzə, mənə şair eyləyib gözü üstündə yer verən elimizə borcluyam. Çox borcluyam bu dünyaya.

Mehdi: – Sən borcunu yeyib üstündən su içənlərdən deyilsən, Səməd! Bütün yaradıcılığın bunu sübut edir.

Vurğun: – Bayaqqı qəzəlimi oxuyub həyəcanımı artırdım, çox şeyləri yadıma saldım (gülümsəyir). Gəl, bu gün eyni mövzuda konuşaq. Ömrün cığırlarıyla qayıdaq gəncliyimizə, yaxşımı?

Mehdi: – Yaxşı. (Vurğun xəyallı, həyəcanlı sazı götürür, bayaqqı qəzəlin ardını oxuyur).

Sus, ey bülbül, kəs ey tufan,
Məramım istirahətdir.
Bu yerlərdə payım yoxmuş,
Əlacım bir səyahətdir.
Ölüm! Eyvah, o neymətdir,
O bir canlı səadətdir,
Əgər vaxtsız ölür isəm,
Rəqibim bəxtiyar olsun.

Mehdi: – Oxumamışam, oxuyanların dilindən eşidib yadımda saxlamışam. Elə bir toyumuz məclisimiz olurmu ki, bu qəzəlsiz sovuşsun?

Vurğun: – Deyilən söz atılan oxa bənzər. Xalqın müdrikliyinə mən bir daha iman gətirirəm (7, s.151).

Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Rəzzaq Əbürrəşid bu pyesdə “əsl şair necə olmalıdır” ideyasını öz güclü fantaziyasına qovuşduraraq təqdim etmişdir. Şair təvazökarlığı, vətənə bağlılığı, şairin tarixə nə verməsi və s. müddəalar pyesdə yer almışdır.

Pyesin əsas süjet xətti Səmədlə Mehdi arasındakı dialoqdan ibarətdir. Bu söhbətin axarında Səmədin saz və skripkanı gözəl bir şəkildə dinləndirməsindən söhbət açılır. Səməd saz sənətinə belə qəlbən bağlandığını, atasının saz çalmaq məharətindən pərvəriş tapdığını, qanadlandığını etiraf edir. Xəyallar qanadında o günlərə geri dönür. Eləcə də şair illərin axarına qoşularaq ötən çağlarına – gənclik çağlarına, sevdalı məqamlara səyahət edir. Pyesdə təsvir olunan bu detallar, onu göstərir ki, pyes müəllifi şair Səməd Vurğunun həyatındakı ən incə məqamları öyrənərək onu pyesin məzmununa daxil etmişdir. Pyesin daha bir maraqlı cəhəti də ondan ibarətdir ki, bu xatirələr içərisində o, hələ 11 yaşında olarkən 28 may Cümhuriyyət gününü xatırlaması idi. Milli dövlətçiliyimizin, Cümhuriyyətin qurulduğu günü nəzərindən keçirir. Xalqın azadlığa qovuşma səadətini yad etməsindən ibarət idi. Təsvir edib göstərdiyimiz bu mənzərəni özündə yaşadan, canlandıran bir parçanı nəzərdən keçirmək təqdirəlayiqdir: “Vurğun: – Bu saz mənim 50 illik könüldaşımdır, atamdan qalıb. Atam bunu bağına basıb həzin-həzin çalardı, bir küncdə dayanıb dinləməyi mən neçə xoşlayırdım. Rəhmətliyin qiyafəsi hələ də gözümlün önündədir. Gözlərini azca yumar, boynunu bükər dodaqlarını dişi ilə azca sıxarmış kimi çalardı. Ürəyindən nələr keçdiyi təkcə özünə əyan idi. Ancaq onun çaldıqlarını dinlərkən hönkürüb ağlamaq istərdim. Axşamlar onu dinləyərkən xəyal qanadlarında uzaqlara uçardım. Bəzən varlığıma bir asimanlıq işıq doğar, bəzən də başımın üstündə qara buludlar oynaşardı. Atamın həsrətini çəkəndə bu saz dadıma yetir.

Və ya başqa bir parçanı göz önündən keçirək.

Vurğun: – Vurğunluğu təkcə sazla bağlama. Vurğunluğumun tarixi özgədir. Sazdan başqa çox şeylərə aşıq oldum. Səni bilmirəm, Mehdi bəy,

amma mən yeniyetməlik çağımızı tez-tez anıram. Gəncliyimiz qızgın alovlu illərə düşdü. On-on bir yaşında ikən üzümüzdə 28 may günəşi doğdu. Yoxsulların komasına işıq doldu, bəylər, ağalar dünyasına od vuruldu. Min illər boyu mürgüləyən yorğun, yeknəsək dünya təzə həyat görmək eşqi ilə yenidən canlandı, nəğmələr üstündə qanadlandı. Adamlar öz gələcəyini aydın görməyə başladılar. Cəbhələrdə döyüş marşı gurladı. Həmin illərin öz cingiltisi, öz atəşi ilə dolu türküləri vardır.

Əlbəttə, bu, özbək şairinin nəinki Azərbaycanın söz-sənət sərraflarına, eləcə də onun möhtəşəm tarixinə bələdçiliyi bu pyesin ictimai-siyasi ruhunu ortaya çəkir, müəllifin yaradıcılığının ideya-bədii istiqamətlərini bir daha müəyyənləşdirməyə xidmət edir, pyesin sambalını nümayiş etdirərək, oxucuda yüksək ruh aşılrayır.

Pyesdə başqa bir səhnəni nəzərdən keçirək. Əsərin bu yerində səhnədə Bəsti nənə görünür, öz nəvəsinə dua edərək, ona dinclik və rahatlıq verməyən fələyin gərdsinə küfr oxuyur. Allahdan nəvəsinə xoş gün, xoş güzəran diləyir. Səmədin ayaq səslərini eşidən Bəsti nənə ona müraciət edərək özünün sevgi dolu hisslərini nəvəsinə bildirir:

“Bəsti nənə: – Ey pərvərdigar, sən bir yetimin başına nə qədər bəla gətirirsən. Bu ölkədə gör nə qədər yaman adamlar var. Fırıldaqcılar, əqrəblər, başkəsənlər var! Nə üçün qəzəbini onların üstünə tökmürsən? Gəlib yumruq boyda uşağa gücünü göstərirsən. Vay, küfrə batdım. Mən başı batmış gör nələr deyirəm. Dilim-ağzım qurusun. Özün keç suçumdan, Xudaya! Nəvəmə rəhmin gəlsin, Səmədimə səbir ver, onu şeytan vəsvəsesindən gözlə. Özün ona ağıl, kamal əta qıl. Səməd, əziz balam gəldinmi? Yarı canım yanında idi, quzu balam.

Səməd: – Çox gəzmişəm, nənə, çox gəzmişəm.”

Səmədin məyusluğu nənəni narahat edir. Onun saz çalmasını, oxumasını qınayır. Səməd nənəsinin giley-güzarına cavab olaraq saz çalmasına görə onu tənbeh etdiyinə görə saz çalmağın nə vaxtdan günah sayılır, dedikdə nənəsi ona saza görə yox, el içində qızlar arasında onun barədə söz-söhbət yayıldığını bildirir. Nənə Səmədə Araz bəyin qızı Leylaya şeir, qəzəl qoşub, onun arxasınca düşdüyünü bildirdikdə, Səməd Leylanın ağıllı qız olduğunu nəvəsinə söyləyir. Araz bəy buna heç bir vəchlə razı olmayacağını nəvəsinə desə də, Səməd öz fikrində israr edir, öz fikrindən dönmür:

Səməd: – Məgər xəyala dalmaq, saz çalmaq yaman işdir?

Bəsti nənə: – Saz çalmağın yamanlamıram. Qızların, gəlinlərin dilindən xoşagəlməz sözlər eşidirəm. (Səməd heyrət içində) – O nə sözdür, nənə?

– Deyirlər sən Araz bəyin qızı Leyla xanıma aşiq olmusan. Ona şeir, qəzəl qoşub ardınca deyirsən, düzmü?

– Səməd sıxılarak: Nənə, özün bilirsən ki, qadınlar zarafatçı olublar. Leyla yaxşı qızıdır nənə. Görsəniz özünüz də aşiq olacaqsınız.

– Bəsti nənə ayılmış kimi: – Yaxşı qız olmağına sözüüm yox. Axı sənin ağzından süd iyi gəlir. Nə üçün evdə, çöldə haqqında bu cür söhbətlər getsin. Səməd: – Dünyanın gözəlliyi uşağa da halaldır, böyüyə də.

Ondan zövq ala bilmək səadətdir, ay nənə. Mən heç bir yaman söz deməmişəm. Leyla doğrudan da gözəldir.

Bəsti nənə: – Sən böyüyü kəsib kiçik eləmək istəyirsən bala. Axırı xeyir olsun, Ancaq bu sözüümü yadda saxla, Araz bəy dövləti başından aşan bir cahangir kişidir. Qətiyyəni razı olmaz ki, qızının adı sənin adınla qoşa çəkilsin. Bu söhbətlər onun qulağına çatmamış aqlını başına yığ. Sən biçərə yetimsən, balasan. O, dünyaya sıxmaz havalı bir dövlətli. Yörğanına görə ayağını uzat, başımıza bəla gətirmə.

Səməd: – Qorxma nənə, səni bəlaya salmaram” (7, s.153).

Pyəsədə göstərilir ki, hətta Mehdi də bu söhbətə müdaxilə edərək, bu sevdanın sonu ilə maraqlanır. Pyəsədə yaradılmış obrazlar qalereyasının hər bir surəti müəyyən fantaziya ilə göstərilir, yəni real adlar deyil, müəllifin əsərdəki adları (Səməd və Mehdidən başqa) hamısı uydurma adlardır. Bu pyes avtobiografik bir əsər adlandırılı bilər. Maraqlı cəhət burasındadır ki, özbək müəllifi Azərbaycanın, xüsusilə Vurğunun doğulduğu Qazax rayonunun etnoqrafik xüsusiyyətlərini, milli adət-ənənələrini çox dərinləndirən bilməmiş və bu əsəri yazarkən həmin adət-ənənələrdən yerli-yerində lazımı qədər istifadə etmişdir. Bu da, əlbəttə, əsərin daha real alınmasına dəlalət edir. Pyesin bir hissəsi isə romantik duyğularla daha zəngindir. Vurğunun gəncliyinin sevdə dolu səhifələri tam dolğunluğu ilə canlandırılır. Şairin xəyali söhbətləri əks olunur. Əlbəttə, bu səhnədə özbək şairi Rəzzaq Əbdürrəşidin fantaziyası da mühüm rol oynayır. Eyni zamanda burada sənətin ecəzkar qüdrəti ilə ürəkləri ovsunlamaqdan, sözün sehri ilə könülləri fəth etməkdən söz açılır. Şairənə duyğuların tənənəli, şəhanə bir qələbəsinin möhtəşəmliyindən danışılır. Vurğunun sevgilisi Leyla ilə zəngin romantika ilə dolu söhbəti əsərdə xüsusi önəmli bir məzmun daşıyır. Belə ki, pyesdə iki sevgilinin romantik dialoqu bu qarşılıqlı məhəbbətin böyüklüyü və əzəmətini bir könül tərənəsinə çevirərək şaqraq ahəngi ilə şair qəlbini ehtirasa gətirir. Bu tərənəyə Vurğunun şeirləri qoşularaq daha möcüzələr yaradır və könülləri diqqətə gətirir. Tamaşaçı duyğularını təlatümlü bir dənizə çevirir. Lirik bir mənəzərə yaradan bu səhnələr pyesin şirinliyini birə-beş artırır:

“Leyla: – Yaşa, Səməd! Sən sazı dinləndirəndə bütün aləm diqqət kəsilir.

Səməd: – Sənsənmi Leyla?

Leyla: – Mənəm Səməd. Sən axşamlar hamımızı əfsunlayırsan.

Səməd: – Səni də mi Leyla?

Leyla: – Bəli, mənəi də. Türküləri, şərqiləri çox sevirəm mən. Bayatıları dinləməkdən doymuram, amma sən qəmli havaları çox çalırsan. Sənin sazın

məni yandırır yaxır. Oxuduğun şeir gözəldir. Özünmü yazmısan?

Səməd: – Yox, Leyla oxuduğum şeir M.P.Vaqifin qoşmasıdır.

Leyla: – Aha bildim. Sən mənə öz şeirlərindən oxu. (Səməd nazlanaraq)
– Səni eşitmək istəyirəm:—

Yenə qılıncını çəkdi üstümə,
Qurbanı olduğum o ala gözlər
Yenə cəllad olub durdu qəsdimə,
Qələm qaş altından piyalə gözlər.

Leyla: – Şeirin gözəldir Səməd! Deyirlər özünə Vurğun ləqəbi seçmişən hə Səməd! (Gülümsəyir). Nədən doğdu bu yeni ad.

Sən kimin aşiqisən, kimin vurğunusan Səməd?

Səməd: – Bu sirdir Leyla.

Leyla (gülümsəyərək): doğrudanmı, düzünü de görək, bu adla ovsunlu şeirləri kimə qoşmusan?

Səməd: – Desəm, inciməzsən ki, Leyla.

Leyla (heyrətlə): – Yox. Niyə inciyirəm ki, lirik axarda təsvir olunan bu hadisələr tamaşaçını bir anda belə böyük heyrətə salır, onları əsərə – səhnəyə daha möhkəm bağlayır. Bu səhnə əsəri özbək müəllifinin S.Vurğunun romantik, lirik düşüncələrini sanki özü yaşayır. Bu təbiilik səhnədə nümayiş etdirilən əsərə xüsusi gözəllik və canlılıq gətirir. Özbək şairinin Səməd Vurğunun məxfi dünyasına bələdçiliyi bir daha nümayiş olunur. Bu, eyni zamanda Özbək şairinin böyük məharəti idi ki, belə bir səhnə əsəri qələmə almış xalqına çatdırmış. Bu əsər pyes janrında qələmə alınsa da belə bu janrda olan gərginlik dramatizm gözə çarpmır, əksinə dərin lirizm, axıcılıq, romantik əhval-ruhiyyə bu əsərin əsas qayəsini təşkil edir. Özbək müəllifi səhnədə lirik səhnələr bolluğu yaradır. Əsərin lirik ovqatını daha da zənginləşdirir. Səmədlə Leyla arasındakı lirik mükəlimə buna canlı sübutdur:

Səməd: – Bu şeirləri sənə qoşmuşam Leyla! Mən sənin Vurğununam Leyla!

Leyla: – Vay (öncə tərəddüd edir sonra köks dolusu qəhqəhələr içində uğunub gedir, qaçır. Ardınca “Leyla!”, – deyər Səməd baxa-baxa qalır, Səməd sazı sinəsinə basaraq) (7, s.155).

Xumar-xumar baxmaq göz qaydasıdır,
Lalə tək qızarmaq üz qaydasıdır.
Pərişanlıq zülfün öz qaydasıdır
Nə badi, Səbadan, Nə şanədəndir.

Ah, Leyla, niyə qaçıb getdin? Heç bilmədin ürəyimdə sənə deyiləsi nələr var. Kimin Vurğunusan? Doğrudanmı, bilmir kimin Vurğunuyam. Ya bəlkə sınaıyır? Niyə gülüb qaçdı? Niyə bir ağız söz ilə cavab vermədi? Bəlkə həyəcanlandı? Bəlkə incidi? Kimin vurğunu ola bilərdim ki? Gözümü açdım, səni gördüm. Səni görən gündən gözüm açıldı. Saz çaldım, kökü, pərdələri sən

oldun. Şeir yazdım, vəzni ruhi sən oldun, beynimə qəlbimə ömrümə doldun. Könlümə doğulan türkilərin anası Leyla!”

Bu əsərdə güclü şair təxəyyülündən, sənətkar fantaziyasından istifadə edilməsi oxucuya və dinləyiciyə açıq-aydın görünməkdədir. Əlbəttə, bu da əsərin xeyrinədir. Bu radio pyesində Səməd Vurğunun anaya olan tükənməz sevgi və istəyi də yer alır. Onun anasının ziyarətinə getməsi, nənəsi ilə anası haqqındakı söhbətlərində bu, bir daha üzə çıxır. Bu səhnədə eyni zamanda nənənin Vurğuna tövsiyə və nəsihətləri mühüm yer alır. Bununla da nəvəyə olan təəssübkeşliyi üzə çıxır. Bu tövsiyələr əlbəttə, Vurğun üçün onun yollarına işıq saçan bir çıraq idi. Nənə eləcə də Vurğunun Leylaya olan sevgisini də tənbeh edir. Səmədi atıb başqasına ərə getdiyi üçün onu danlayır.

Leylanın bu hərəkəti nə üçün bir qınağa çevrilir: “Bəsti nənə: – bir halda ki, sənə ana əvəziyəm deməsən də, dərdin mənə ayandır. Sən Leylanı düşünürsən gecə-gündüz, onun fikriylə çırpınırsan.

Beləliklə, deyə bilərik ki, türk xalqları ədəbiyyatında Rəzzaq Əbdürrəşidin “Şeirə dönmüş ürək” pyesi S.Vurğun haqqında yazılan ən məşhur bir sənət nümunəsidir.

Nəticə

Rəzzaq Əbdürrəşidin qələmə aldığı bu pyes avtobiografik bir mahiyyət kəsb edir. Bu əsəri oxuyan hər kəsdə şairin – Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığı haqqında zəngin bir məlumat yaranır. Bu da onu göstərir ki, Rəzzaq Əbdürrəşid Azərbaycan ədəbiyyatına, xüsusilə onun poeziyasına və folkloruna yaxından bələd imiş. Səməd Vurğun poeziyasını isə daha çox sevmiş, bu poeziyaya yüksək rəğbət və ehtiramını bəsləmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Arzumanlı V.* Ədəbiyyata qovuşan sənət. Bakı: Gənclik, 1976, 112 s.
2. *Aripov A.* Qardaşlıq əlaqələri bayramı. “Kommunist” qəz., Bakı, 1975, 2 oktyabr
3. *Cəfərzadə Ə.* Ustad Qafur Qulamla görüş. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1979, may
4. *Qulam Q.* Ömrün baharında. Bakı: Yazıçı, 1979, 96 s.
5. *Muxtar Ə.* Qardaşlıq əlaqələri. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1980, 30 may
6. *Nəzrullayev N.* Dost sözü, qardaş sözü // Ulduz, 1975, №10, s.47-48
7. *Rəzzaq Ə.* Şeirə dönmüş ürək. Bakı: Yazıçı, 1979, 155 s.
8. *Ulutürk X.R.* Turan çələngi. Bakı: Elm, 1992, 792 s.

Redaksiyaya daxil olub 29.07.2022